

Використані джерела та література:

1. Damodaran V. Gender, race and science in twentieth-century India: E.K. Janaki Ammal and the history of science. *History of science*. Cambridge, 2013. Vol. 51. Pt. 3. P. 283–307.
2. Mohite N.S., Kaur H. Indian Daughters of Science: Stories of 21 Indian Women Scientists and their Lives, Struggles & Achievements. OrangeBooks Publication, 2022. 152 p.
3. McNeill L. The Pioneering Female Botanist Who Sweetened a Nation and Saved a Valley. *Smithsonian Magazine*. URL: <https://www.smithsonianmag.com/science-nature/pioneering-female-botanist-who-sweetened-nation-and-saved-valley-180972765/>
4. Nair S.P. Chromosome Woman, Nomad Scientist: E.K. Janaki Ammal, A Life 1897–1984. Routledge India, 2022. 650 p.
5. Nayar M.P. In Memoriam: Dr E.K. Janaki Ammal (1897–1984). *Bulletin of the Botanical Survey of India*. 1985. 27 (1–4). P. 265–268.
6. Janaki Ammal E.K. The effect of the Himalayan uplift on the genetic composition of the flora of Asia. *The Journal of the Indian Botanical Society*. 1960. Vol. 39. P. 327–334.
7. EK Janaki Ammal: The 'nomad' flower scientist India forgot. *BBC News*. 14 November 2022. URL: <https://www.bbc.com/news/world-asia-india-63445015>

Д.І. Іванов

молодший науковий співробітник

ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України»

ОСОБЛИВОСТІ ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНОЇ ПРОГРАМИ ЛІБЕРАЛЬНО-ДЕМОКРАТИЧНОЇ ПАРТІЇ ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ (1992–2010 рр.)

У запропонованій до уваги читача публікації розглянуто особливості еволюції зовнішньополітичної програми Ліберально-демократичної партії яка займала унікальну нішу проєвропейської політичної сили у британській політиці. З розпадом соціалістичного табору зовнішньополітичний компонент політичної про-

грами ліберальних демократів зазнав суттєвої ревізії, що розглянуто у цій розвідці. У публікації висвітлено позицію партії по ключових питаннях британської зовнішньої політики постбіполярного періоду: майбутня роль НАТО, європейська політика Сполученого Королівства та менеджмент локальних конфліктів.

Ключові слова: Велика Британія, зовнішня політика, НАТО, ЄС, локальні конфлікти.

The Peculiarities of the Foreign Policy Program of the Liberal Democrats Party in Great Britain (1992–2010)

This paper examines the foreign policy doctrine of the Liberal Democrats party in Great Britain, known for its distinctive pro-European stance within the realm of British domestic politics. The collapse of the Soviet bloc in the early 1990s caused a revision of the foreign policy doctrine of the Liberal Democrats, which is analyzed in this article. The author explores the party's positions on several critical aspects of British foreign policy during the post-bipolar era. These aspects include the future role of NATO, British European policy, and the management of local conflicts.

Key words: Great Britain, foreign policy, NATO, EU, local conflicts.

Ліберал-демократи ведуть свою історію від вігів та Ліберальної партії, які відіграли ключову роль в історії британської державності. Протягом ХІХ ст. ліберальні уряди регулярно керували країною, конкуруючи за владу з консерваторами. У той період партія позиціонувала себе як захисник інтересів середнього класу (промисловців) та дрібної буржуазії. Після завершення Першої світової війни популярність лібералів поступово спадала, що було пов'язано із зростаючою популярністю робітничої лейбористської партії та втраченою актуальністю політичної повістки партії, яка стала надто схожою на консервативну. У зовнішній політиці ліберали сповідували принципи інтернаціоналізму, засновані на доктрині політичного ідеалізму, та істотно вплинули на формування зовнішньополітичної доктрини лейбористів.

Наступна віха в історії партії пов'язана з поразкою лейбористів на виборах 1979 р., що призвела до розколу партії та виходу з неї так званої «банди чотирьох» (Д. Оуен, Ш. Уільямс, Б. Роджерс, Р. Дженкінс), які звинуватили нове партійне керівництво у заграванні з лівими радикалами. Після виходу з партії вони заснували Соціал-демократичну партію, яку очолив колишній міністр закордонних справ у лейбористському уряді Дж. Калахена лорд Д. Оуен. Враховуючи ідеологічну близькість цих двох партій, у 1981 р. вони об'єдналися в політичну силу Альянс СДП-ліберали, яка 1988 р. була перейменована, для спрощення назви, на Ліберал-демократичну партію. Протягом досліджуваного періоду ліберал-демократи мали досить вагомий вплив на політику завдяки стабільній підтримці 15–20% електорату, що дозволяло їм мати фракцію в Палаті громад у діапазоні 40–60 депутатів. Партія і надалі була вірна ідеології лібералізму, відстоюючи реформу англіканської церкви, перехід на пропорційну виборчу систему та декриміналізацію наркотиків. Окрім цього, ліберал-демократи були загальновідомі своєю підтримкою євроінтеграційного процесу.

Під час передвиборчої кампанії 1992 р. ліберальні демократи презентували доволі нестандартну для британського політичного дискурсу зовнішньополітичну програму [1]. Тим часом як консерватори і лейбористи ставилися до євроінтеграційного проекту з різним ступенем скепсису, через бажання зберегти британський суверенітет, ліберал-демократи пішли зовсім іншим шляхом. Вони проголосили курс на посилену інтеграцію, спрямовану на федералізацію європейської спільноти на демократичних засадах. Під час очікуваного президентства Великої Британії в Раді міністрів ЄС вони планували активно сприяти його розвитку в цьому напрямку. Як й інші британські партії, ліберальні демократи підтримували подальше розширення європейського інтеграційного простору (т. зв. «Європейської співдружності»). Пропонували

провести максимально можливу децентралізацію повноважень, надавши регіонам можливість самостійно вирішувати некритичні для функціонування держави питання. Велика Британія мала б вступити в Економічний та Монетарний союз, запровадити євро як валюту і підтримати створення незалежного фінансового регулятора – Європейського центрального банку. Окрім того, ліберал-демократи підтримували розвиток наукового співробітництва з іншими європейськими країнами та створення Європейської агенції з захисту навколишнього середовища. На противагу консерваторам, ліберал-демократи схвалювали імплементацію в британське законодавство європейської Соціальної хартії. Цілком у дусі лібералізму, пропонували створити Білль про права європейського громадянина, який чітко сформулював цінності європейської спільноти. У рамках демократизації інституцій ЄЕС ліберал-демократи пропонували розширити повноваження Європарламенту та зробити Раду міністрів ЄЕС підзвітною парламентарям. Для реалізації цих завдань передбачалося створити Європейський комітет при Палаті громад. Для підвищення ролі ЄЕС у глобальній політиці пропонувалося створити Спільну зовнішню та Спільну безпекову політику, які дозволили б здійснювати проєкцію дипломатичного впливу членів ЄЕС та в перспективі сформувати Об'єднане військове командування [1].

Подібно до лейбористів та консерваторів, ліберал-демократи виступали за підтримку молодих демократій Центральної та Східної Європи та надання консультацій країнам СНД щодо ліквідації ядерної зброї. Оборонну політику Британії мало бути переглянуто Палатою громад у зв'язку з розпадом біполярної системи та припиненням «холодної війни». Партія виступала за глобальне ядерне роззброєння, але погоджувалася, що потрібно підтримувати мінімально необхідний арсенал ядерного стримування до вирішення цього питання. Як і інші британські партії, ліберал-демократи наголошували на

необхідності реформування ООН та закликали зосередитися на вирішенні глобальних викликів – перенаселення, реформи світової фінансової й торговельної системи [1].

На наступних виборах 1997 р. партія продовжила попередній курс, спрямований на розвиток зв'язків з ЄС. У рамках цієї концепції ліберал-демократи пропонували реформу механізму прийняття рішень в європейських інституціях у бік демократизації та виступали за повне приєднання Британії до Спільного ринку. Питання переходу на євро мало бути вирішене за результатами проведення референдуму. Окремий акцент робився на кооперації правоохоронних органів європейських країн. Як і інші британські партії, ліберальні демократи обіцяли реформувати Спільну сільськогосподарську (Common Agricultural Policy) та Спільну риболовну політику (Common Fisheries Policy) ЄС, намагаючись отримати підтримку з боку фермерів та рибалок [2].

У питаннях оборони передбачалося зберегти наявний рівень збройних сил та підтримувати розширення НАТО. Дотримуючись інтернаціоналістського підходу в міжнародних відносинах, ліберал-демократи наголошували, що глобальна політика має здійснюватися на платформі міжнародного права. Пропонувалося розширити миротворчий корпус ООН та сприяти створенню міжнародного кримінального суду. У рамках боротьби з бідністю Ліберал-демократична партія наголошувала на необхідності списання державного боргу найбільш бідним країнам. Вільна торгівля проголошувалася вкрай важливою для добробуту всього світу [2].

Наступні вибори 2001 р. відбувалися за нового лейбористського кабінету Т. Блера, який наголошував на важливості етичного виміру в ухваленні зовнішньополітичних рішень. Ліберальні демократи продовжували попередню лінію, акцентуючи у зовнішньополітичному блоці на вирішенні глобальних викликів. Для вирішення контроверсійного питання щодо продажу озброєнь недемократичним режимам пропонували

скасувати експортні субсидії для британського військово-промислового комплексу [3]. Партія обіцяла враховувати проблему захисту прав людини під час ухвалення зовнішньополітичних рішень. Подібно до консерваторів та лейбористів, ліберал-демократи позиціонували Велику Британію як арбітра у вирішенні регіональних конфліктів. Однак робили акцент на превентивних заходах, які б запобігали конфліктам, на відміну від лейбористської доктрини гуманітарної інтервенції, скерованої на боротьбу з їх наслідками, а не причинами. Питання британської «soft power» (пер. – «м'яка сила») згадувалося в обіцянці подальшої підтримки британських державних медіа BBC та Британської Ради з метою посилення британського культурного впливу [3]. Для підвищення ролі міжнародних інституцій пропонувалося провести аудит зобов'язань країн членів ООН перед організацією та реформу СОТ. Okремо варто зазначити пропозицію фінансування боротьби з епідемією ВІЛ/СНІД. Для боротьби з міжнародною корупцією пропонувалося імплементувати конвенцію ОЕСР [3].

Парламентські вибори 2005 р. відбувалися в тіні Другої іракської війни (2003 р.), проти участі в якій виступала фракція ліберал-демократів у парламенті. Партія вважала Другу іракську війну фатальною помилкою, котру необхідно виправити, підтримавши новий демократичний уряд Іраку. У європейській політиці партія розвивала попередні ідеї, пропонуючи провести реформи в інституціях ЄС, які б сприяли їм бути достатньо гнучкими після розширення. Питання Євроконституції пропонувалося винести на референдум [4].

Вибори 2010 р. стали тріумфом для ліберальних демократів. Партії вдалося створити коаліційний уряд разом з консерваторами Д. Камерона, який провів суттєву ревізію консервативної програми в напрямку її лібералізації. Програма ліберальних-демократів приділяла багато уваги питанням захисту навколишнього середовища у світі, стимулюванню переходу країн ЄС до низьковуглецевої економіки та внесенню

цілей із захисту навколишнього середовища до програми міжнародних інституцій [5, р. 57–61]. Пропонувалася реформа бюджету ЄС та відзначалася важливість активізації дій Союзу на зовнішньополітичній арені. Значна увага приділялася світової фінансовій системі в рамках пропозицій реформи Світового банку та МВФ, боротьби з ухилянням від сплати податків [5, р. 66–69]. У питаннях оборони партія пропонувала відновити франко-британське співробітництво у військовій сфері та розширити загальноєвропейське оборонне співробітництво. Місія в Афганістані мала продовжуватися до стабілізації ситуації, тим часом як британський уряд здійснював би дипломатичний тиск на Іран, щоб зупинити його ядерну програму. Питання контролю продажу озброєнь пропонувалося вирішити шляхом підписання міжнародної угоди з торгівлі зброєю, яка мала регламентувати цей процес [5, р. 63–65].

Отже, партія ліберальних демократів займала унікальну нішу в британській політиці, яка, з одного боку, обмежувала її можливості через вузький обсяг політичного представництва, але з іншого – дозволяла впливати на діяльність консервативних та лейбористських урядів. Зовнішньополітична концепція ліберал-демократів мала багато спільного з новими лейбористами.

Підтримка багатостороннього (мультилатерального) підходу в міжнародних відносинах, ставка на взаємодію через міжнародні інституції та надання переваги дипломатичним інструментам над силовими, залишалися основними принципами Ліберально-демократичної партії. Ліберальні демократи завжди відстоювали важливість європейської інтеграції, яку вважали засобом побудови процвітаючої Європи, і в якій Велика Британія відігравала провідну роль. У питаннях оборони виступали з позиції миротворців, але зберігали реалістичне бачення ситуації.

Використані джерела та література:

1. Changing Britain for good: Liberal Democrat election manifesto, 1992. URL: <http://www.libdemmanifesto.com/1992/1992-liberal-manifesto.shtml>
2. Make the difference: The Liberal Democrat Manifesto 1997. URL: <http://www.libdemmanifesto.com/1997/1997-liberal-manifesto.shtml>
3. Freedom, Justice, Honesty: Liberal Democrat 2001 General Election Manifesto. URL: <http://www.libdemmanifesto.com/2001/2001-liberal-manifesto.shtml>
4. The Real Alternative: Liberal Democrat 2005 General Election Manifesto. Liberal Democrat Publications, 2005. 20 p.
5. Liberal Democrat Party. Change That Works for you: Liberal Democrat Manifesto 2010. Liberal Democrat Publications, 2010. 109 p.

І.І. Мудрієвська

к.і.н., старший науковий співробітник
ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України»

**ІНСТИТУЦІЙНИЙ ВИМІР РЕАЛІЗАЦІЇ ПОЛІТИКИ
ПАМ'ЯТІ В ЕСТОНСЬКІЙ РЕСПУБЛІЦІ
НАПРИКІНЦІ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ ст.**

Досліджено ключові аспекти діяльності провідних естонських інституцій, що працюють у сфері реалізації політики історичної пам'яті. Доведено, що установи відповідного профілю займаються вивченням скоєних тоталітарними режимами злочинів та порушень прав людини на території Естонії, а також аналізом тоталітарних ідеологій, які призвели до становлення таких режимів. Акцентовано на інформаційній діяльності інституцій, що здійснюється з метою донесення результатів досліджень до суспільства.

Ключові слова: *Естонська Республіка, політика пам'яті, інституції, тоталітарний режим, злочин.*